

SHO'RLANGAN TUPROQLARDA JO'XORINING AHAMIYATI

Jo'rayeva Ozoda Toirovna

Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi

ozodajorayeva74@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6340120>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 17- fevral 2022

Ma'qullandi: 22 - fevral 2022

Chop etildi: 27 - fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

*Sho'rga chidamli
o'simliklar, havo ildizlar,
ildiz bachkilari, pestitsid,
ro'vak, so'ta,*

O'zbekiston tuproqlari orasida sho'rlangan tuproqlar mavjud. Sho'rlanish darajalari yuqori bo'lgan tuproqlardan foydalanishda, bu tuproqqa mos o'simliklarni tanlab ekishimiz lozim. Bu vaqta avallambor o'simlikni ekishdan oldin kerakli tuproqni tayyorlab olish ishlarini amalga oshiriladi. O'g'it ishlatishdan oldin bu tuproqlarning sho'ri yuviladi. O'suv davrida o'simliklar ancha miqdorda makroelementlarni (100-300 kg/ga) va kam miqdorda (bir gektarga grammlar hisobida) mikroelementlarni talab qiladi. Mikroelementlar tuproqdagi fosfor va kaliyni o'zlashtirishga yordam beradi. Bug'doy, arpa, makkajo'xori, ko'k no'xat fosforga talabchan bo'ladi. Bu ekin uchun tuproqning fosfor bilan eng kam maqbul taminlanish darajasi 120-150 mg/kg.

Texnologik tadbirlar bilan (ohaklash, gipslash, sho'r yuvish) tuproqning muhiti o'zgartiriladi. Tuproq muhitini

ANNOTATSIYA

Sho'rlangan tuproqlarda o'suvchi o'simliklarni aniqlash va ularning vegetatsiya davridagi o'zgarishlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

neytrallashtirish. Tuproqlarning muhiti pH-7 dan ortiq bo'lganda sho'ri yuviladi. Sho'rlanish darajasiga qarab tuproq kuz-qish faslida bir necha marta yuviladi. Tuproq muhiti nordon (pH 4-5) bo'lganda ohaklanadi. Dala ekinlarining aksariyatiga neytral muhit talab qilinadi. Tuproqqa solinadigan ohak unsimon bo'lishi kerak va yerga bir tekisda solinishi lozim. Ohak yerga solingandan keyin diskalanadi, bu tadbirda ohak tuproq bilan aralashadi, so'ngra yer haydaladi, kultivatsiya qilinadi. Muzlagan yerga ohak solinmaydi.

Bulardan tashqari, ruhsat etilgan pestitsidlardan foydalansa ham bo'ladi. Makkajo'xori uchun ambush, karsar, bazudin, voloton, xlorofos, tigam, fentiuram, agelon, bazagran va boshqalarni qo'llash mumkin. Jo'xorida esa TMTD, fentiuram, atrazin, 2,4 tipidagi amin tuzlari, propazin, reglon kabilarning ishlatilishi ma'qulroq

Sho'rlangan tuproqlarda jo'xori, sudan o'ti va bedani aralash ekish ma'quldir. Makkajo'xori, jo'xori, soya, sudan o'ti, beda kabi ekinlarning xo'jalik jihatdan yaroqliligini baholashda ularni aralash ekilgan maydonlarda yuqori hosildorlik hamda har gektar hisobiga yig'ib olinadigan oqsil eng ko'p bo'lgan muddatlarini tanlab olish muhimdir.

2015 yili mamlakatimizda donli ekinlar suvli yerlarda 1 mln. 285 ming gektar, lalmi yerlarda 250 ming gektarga ekilgan. Don ekinlari morfologik, biologik

belgilarga qarab bir necha guruhlarga bo'linadi. Tariqsimon ekinlar guruhda Poaseae oilasiga mansub ekinlar: makkajo'xori, jo'xori (oqjo'xori) sholi, tariq va Polygonaseae oilasiga mansub marjumak ekini kiradi. Bu ekinlarning belgilari: donida uzunasiga ketgan egatcha bo'lmaydi, bittadan boshlang'ich ildiz rivojlanadi, gul to'plami ro'vak yoki so'ta. Ekiladigan navlari bahorgi, issiqsevar, qisqa kun o'simligi va qurg'oqchilikka chidamli (sholidan boshqasi) bo'ladi.

Keng qatorlab	45-60	makkajo'xori, jo'xori.
---------------	-------	------------------------

Ayrim ekinlarnng ekish me'yorlari

Ekinlar	Ekish me'yorlari, mln. dona urug'/ga
Makkajo'xori, jo'xori	0,20-0,25

Baland bo'yli don ekinlarida (makkajo'xori, jo'xori) poyaning yer ustidagi bo'g'inlaridan havo (tayanch) ildizlari o'sib chiqadi. Bu ildizlar o'simlikni tik o'sishiga va yotib qolmasligiga yordam beradi. Makkajo'xorining ildiz tizimi esa o'simlik boy tarvaqaylab ketgan ingichka ildiz tizimiga ega. Optimal sharoitlarda umumiy ildiz uzunligi, ildiz tuklarini hisobga olmaganda 1.5m ga yetishi mumkin. Agar ildiz o'sishi cheklanmagan bo'lsa, ildiz tizimi katta yoshli o'simlik taxminan 1,5 m ga yon tomonga va taxminan 2,0 m gacha yoki undan ham chuqurroq o'sadi. Doimiy ildiz tizimida qo'shimcha va tayanch ildizlar mavjud, tasodifiy ildizlar quyida joylashgan tugunlardan ildizlarning tojida rivojlanadi. Tuproq yuzasida odatda to'rtidan oltitagacha tasodifiy ildizlari chiziq shaklida hosil bo'ladi. To'qmoqli tayanchdan chiqqan ildizlari havo tugunlari bo'lib, bu ildizlar nisbatan qalin, pigmentli va mumsimon modda bilan

qoplangan. Yordamchi ildizlar ikki tomonlama funktsiyasini bajaradi o'simliklarga tayanch va ozuqa moddalarini o'zlashtirish, yosh o'simliklarda ko'plab ildiz tuklari topiladi. Ildiz tukchalari tuproqqa kirib ildizlarning yuzasini oshiradi, suv va ozuqa moddalarining so'rilishida muhim rol o'ynaydi.

Don ekinlarining poyasi somon poya bo'lib, ichi kavak yoki g'ovak, o'zak bilan to'lgan bo'ladi. Poya bo'g'inlar bilan bo'g'in oraliqlariga bo'lingan. Past bo'yli o'simliklarda 5-7 ta bug'in bo'ladi. Makkajo'xori bilan jo'xorida 10 tadan 25 tagacha bo'ladi. Pastdan yuqoriga qarab bo'g'in oraliqlari uzayadi. Poya shoxlaydi. Yon shoxlari yer osti bug'inidan yoki yer ustidagi bug'inlardan rivojlanadi. Poyaning o'rta qismi yo'g'on bo'ladi, yuqori qismi ingichka bo'ladi.

Ro'vak - suli, jo'xori, sholi, tariq, makkajo'xori. So'ta - makkajo'xorining onalik gulto'plami. Makkajo'xori bir uyli

ayrim jinsli o'simlikdir. Onalik gullari so'taga to'plangan, otalik gullari ro'vakka

to'plangan.

Donning kimyoviy tarkibi (quruq vazniga nisbatan,%)

No	O'simlik	Oqsil	Uglevod	Yog'	Kul	Kletchatka
1	Makkajo'xori	11,6	78,9	5,3	1,5	2,6

Don ekinlarining bargi oddiy bo'lib, barg shapalog'i, qin, tilcha va quloqchalardan iborat. Barg poya bo'g'inidan o'sib chiqib poyani qattiq o'rab uni baquvvat qilib tik ushlab turadi. Barg qinining barg shapalog'iga aylanadigan joyida tilcha va quloqchalar bo'ladi. Tilcha yog'in suvlarini barg qini va poya orasiga o'tkazmaydi. Tilcha poyaga o'ralib bargni mustahkam joylashishiga yordam beradi.

Don yumaloq (tariq, jo'xori), noto'g'ri shaklda (makkajo'xori) bo'ladi. Don ekinlari urug'larining bo'rtishi va ko'karib chiqishi uchun talab qilinadigan suv miqdori har xil bo'ladi: makkajo'xori 37-44%, tariq va jo'xori 25-38% (urug' vazniga nisbatan).

Don ekinlari juda past haroratda ham ko'karib chiqa oladi, makkajo'xori va tariq uchun 8-10 oC, jo'xori va sholi uchun 10-12 oC. Chetdan changlanadigan o'simliklar: javdar, makkajo'xori va jo'xori. Chetdan changlanadigan o'simliklarda gul qobiqlari ochiq bo'ladi, chang shamol yordamida tarqaladi. Makkajo'xori ro'vagi so'taga qaraganda 2 kun oldin gullaydi. Gul changi shamol yordamida so'taning ochiq tumshuqchalariga tushadi. Changlar so'ta iplarining tumshuqchalariga uchib yetib, urg'ochi gulning tugunchasiga tushadi va

uni urug'lantiradi. Makkajo'xorini sun'iy changlatib hosilni oshirish mumkin. Boshqni o'rta qismida yirik don rivojlanadi. Ro'vakli don ekinlardan (suli, sholi, tariq, jo'xori) gullash ro'vakning uchki qismidan boshlanadi, shuning uchun bu qismdagi don yaxshi rivojlangan bo'ladi. Urug'chilikda buni e'tiborga olish kerak. Bahorgi don ekinlari (bug'doy, arpa, sul, javdar, makkajo'xori, jo'xori, sholi, tariq) bahorda ekiladi va shu yilning yozida, kuzida hosil yetiladi.

Jo'xori o'rilgandan so'ng, yangi bachki (qo'shimcha) poyalar hosil qilish xususiyatiga ega, shu sababli uni bir yilda ikki, ba'zan uch martagacha o'rib olish mumkin. Lekin, jo'xori erta o'rilganda va tuproqda nam yetishmagan vaqtida o'zining poyasi va barglarida sinil kislotasini hosil qilish xususiyatiga ega. Bunday ko'k poya bilan boqilgan mol zaharlanishi mumkin. Shuning uchun jo'xori erta o'rilganda, uni biroz so'litib yoki quritib molga berish ker. Jo'xori ko'kligicha molga yedirish uchun ekilgan bo'lsa, uni o'rib olingandan so'ng gektariga 60-90 kg azot berilib, so'ngra sug'oriladi. Buning natijasida jo'xorining qayta o'sishi tezlashadi.

Xulosa. Jo'xorining donidan spirt va kraxmal olinadi. Qandli navlarining poyasidan shinni (qiyom), supurgisimon navlaridan esa xo'jalik supurgisi va har xil shyotkalar tayyorlanadi. Qandli navlarining poyasi tarkibida 10-12% qamish shakari va 1,2-2,0% glyukoza bo'ladi.

Bu navlardan olingan shinni (qiyom)

konserva sanoatida ishlatiladi. Nihoyat, jo'xori agrotexnik ahamiyatiga ham ega, u qurg'oqchilikka, tuproq sho'riga chidamli o'simlik hisoblanadi. Uni takroriy ekin sifatida ekish mumkin, chopiqtalab o'simlik bo'lganligi uchun boshqa ekinlar bilan almashlab ekish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'simlikshunoslik. Atabayeva H.N., Xudayqulov J.B
2. Jo'rayeva O. Sho'rlangan tuproqlarda g'o'zaning o'sish fiziologiyasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
3. Usmonova G.I., Ochilova G.A. TUPROQNING BIOLOGIK FAOLLIGIDA MIKROORGANIZMLAR ROLI //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 63-67.
4. Ergashovich K.A., Tokhirovna J.O. ECOPHYSIOLOGICAL PROPERTIES OF WHITE OATS //Conferencea. – 2021. – С. 50-52
5. Jo'rayeva O. Medikal and food properties of algai //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.